

درس نهم

- در زمان مظفردین‌شاه، امتیاز کشف و استخراج نفت و گاز در سراسر ایران به مدت ۶۰ سال به یک سرمایه‌دار انگلیسی به نام ویلیام ناکس داری واگذار گردید. بعدها رضاشاه امتیاز داری را یک‌طرفه لغو کرد اما قرارداد ۱۳۱۲ را با انگلیس امضا کرد.
- نخستین حلقهٔ چاه نفت در منطقهٔ مسجد سلیمان فوران کرد. پس از این، شرکت جدیدی به نام «شرکت نفت پارس و انگلیس» تشکیل شد که خط لوله‌ای از مسجدسلیمان تا آبادان کشید. دولت انگلستان ۵۱ درصد از سهام این شرکت را خرید.
- اقدامات محمدرضاشاه در ابتدای سلطنتش به منظور تحکیم جایگاه خودش:
 - ۱- هنگام ادای سوگند در مجلس شورای ملی سوگند خورد که مطابق قانون اساسی به عنوان یک پادشاه مشروطه، فقط سلطنت کند نه حکومت.
 - ۲- املاکی را که پدرش تصرف کرده بود، در اختیار دولت گذاشت تا آنها را به صاحبانشان بازگرداند.
 - ۳- به مراجع تقلید اطمینان داد که حجاب را محدود یا ممنوع نخواهد کرد.
- در فاصلهٔ سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲:
 - ۱- شاه فقط بر ارتش مسلط بود و نظارت و قدرت اداری و اجرایی کشور در اختیار مجلس شورای ملی و هیئت دولت بود.
 - ۲- اعیان و اشراف زمین‌دار و غیرزمین‌دار در مجلس، کابینه و در سطح محلی، قدرت و نفوذ زیادی داشتند.
 - ۳- مطبوعات و احزاب نیز به صورت گسترده و با شور و شوق فراوان فعالیت می‌کردند و نقش مؤثری در تحولات سیاسی و اجتماعی داشتند.
- نمایندگان مجلس شورای ملی (دورهٔ چهاردهم) به پیشنهاد دکتر محمد مصدق طرحی را به تصویب رساندند که دولت را از مذاکره و انعقاد قرارداد با کشورهای خارجی در خصوص نفت ایران بدون تأیید و تصویب مجلس منع می‌کرد. این مصوبه در حکم اتخاذ سیاست «موازنهٔ منفی» بود.
- سیاست موازنهٔ منفی و موازنهٔ مثبت:

موازنهٔ منفی به معنای ایستادگی در برابر امتیازخواهی دولت‌های سلطه‌جو بود و سیاست موازنهٔ مثبت، به معنای تسلیم شدن در برابر قدرت‌های بزرگ و اعطای امتیاز به آنها بود.
- احمد قوام (قوام‌السلطنه) نخست‌وزیر وقت، طی موافقت‌نامه‌ای امتیاز نفت شمال را به شوروی واگذار کرد. دلیل این واگذاری این بود که پس از پایان جنگ جهانی دوم، شوروی نمی‌خواست بدون گرفتن امتیاز، نیروهایش را از ایران خارج کند.
- پس از اعتراض به قرارداد نفت جنوب، مذاکراتی با شرکت نفت ایران و انگلیس انجام شد و قرارداد الحاقی گس-گلشایبان بسته شد که قرارداد ۱۳۱۲ را اندکی تعدیل کرد اما تأمین‌کنندهٔ منافع ملی ایرانیان نبود.
- از جمله علل مهم مخالفت با قرارداد الحاقی گس - گلشایبان این بود که این قرارداد علاوه بر نادیده گرفتن حقوق مادی مردم ایران، حاکمیت ملی و استقلال کشور را به نوعی نقض می‌کرد و به تسلط بیگانگان بر منابع و صنعت نفت مشروعیت می‌بخشید.
- سهبید حاجیعلی رزم‌آرا در مقام نخست‌وزیر از سیاست انگلستان جانب‌داری می‌کرد و با ملی شدن صنعت نفت به شدت مخالف بود. پس از اعدام انقلابی رزم‌آرا به دست خلیل طهماسبی یکی از اعضای فداییان اسلام، مهم‌ترین مانع بر سر راه ملی شدن صنعت نفت برداشته شد.

چند روز بعد از این اتفاق ابتدا مجلس شورای ملی و سپس مجلس سنا طرح ملی شدن صنعت نفت را تصویب کردند و جنبش ضداستعماری ملت ایران در گام نخست به پیروزی رسید.

- در اردیبهشت ۱۳۳۰ دکتر مصدق، نخست‌وزیر شد تا قانون ملی‌شدن نفت را به اجرا درآورد.

- مهم‌ترین اقدامات انگلستان برای جلوگیری از تصویب و اجرای قانون ملی شدن نفت:

- ۱- تحریک کارگران صنعت نفت به اعتصاب گسترده از طریق منع شرکت نفت ایران و انگلیس از پرداخت فوق‌العاده دستمزد آنان

- ۲- فرستادن کشتی‌های جنگی خود به خلیج فارس و بنادر ایران و تهدید نظامی

- ۳- طرح شکایت از ایران در مجامع بین‌المللی

- ۴- تهدید اقتصادی ایران با تعطیلی شعب بانک انگلیس، خارج کردن سرمایه‌های شرکت نفت و تحریم خرید نفت.

- در تیر ۱۳۳۱، مصدق برای کم کردن نفوذ و قدرت دربار و مقابله با کارشکنی‌های آن در اداره امور کشور، از محمدرضا شاه خواست که اختیار

وزارت جنگ و فرماندهی ارتش را به او بسپارد و چون شاه مخالفت کرد، از مقام خود استعفا نمود. شاه نیز احمد قوام را نخست‌وزیر کرد.

- پس از این رویداد آیت‌الله کاشانی اعلام جهاد کرد و به این ترتیب قیام ۳۰ تیر شکل گرفت.

- پس از این قیام، دکتر مصدق دوباره نخست‌وزیر شد و وزارت جنگ و فرماندهی نیروهای مسلح را در اختیار گرفت. هم‌چنین، شاه را از

برقراری ارتباط مستقیم با سفرای خارجی منع کرد.

- طراحی کودتای ۲۸ مرداد حاصل توافق آمریکا و انگلیس بود. براساس طرح مشترک آنها، ایجاد آشوب‌های خیابانی در ایران و به راه انداختن

جنگ روانی علیه مصدق در مطبوعات در دستور کار شبکه جاسوسی دو کشور قرار گرفت.

- طراحان کودتا از طریق اشرف پهلوی و ژنرال نورمن شوارتسکف آمریکایی، محمدرضا پهلوی را که در ابتدا در پذیرش کودتا مردد بود، متقاعد

کردند که با کودتا موافقت کند.

- در ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ واحدهایی از ارتش به فرماندهی فضل‌الله زاهدی و با پشتیبانی سازماندهی‌شده گروه‌هایی از طرفداران شاه و دربار علیه

دولت دکتر مصدق اقدام به کودتا کردند. پس از موفقیت کودتا، زاهدی نخست‌وزیر شد. و اعلام حکومت نظامی کرد.

- پس از کودتا، ایران با کنسرسیومی از کشورهای خارجی به مدت ۲۵ سال برای نفت ایران قرارداد بست.